

Kuningas Tukultī-Ninurta I: tema eepos, kuninglik ideoloogia ja propaganda¹

Vladimir Sazonov

Sissejuhatus

Käesolevas ülevaatlikus artiklis vaatleb autor ühte huvitavat ilukirjan-
duslikku teksti, mis käsitleb Kesk-Assüüria kuninga Tukultī-Ninurta I
(1244/1242–1208/1206)² sõdu Babüloonias valitsenud kassiitide vastu.

¹ Käesolev artikkel valmis Eesti Teadusfondi grantide 8669 ja 8993 toetusel.

² Tukultī-Ninurta I kohta vt nt Barbara Cifola. The Titles of Tukultī-Ninurta I after the Babylonian Campaign: A Re-evaluation. — From the Upper Sea to the Lower Sea: Studies on the History of Assyria and Babylonia in Honor of A. K. Grayson. Ed. by G. Frame with assistance of L. Wilding. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2004, lk 7–15; Nicolas A. Corfù, Hans-Peter Mathys. Eine neue Bauinschrift Tukultī-Ninurtas I. — Ugarit-Forschungen (UF) 39, 2007. In memoriam Kurt Berggerhof. Hrsg. von M. Dietrich, O. Loretz. Münster: Ugarit-Verlag, 2008, lk 57–67; Horst Klengel. Tukultī-Ninurta I: König von Assyrien. — Das Altertum, 1961, nr 7, lk 67–77; Wilfred G. Lambert. Three Unpublished Fragments of the Tukultī-Ninurta Epic. — Archiv für Orientforschung (= AfO) 18, 1957, lk 38–51; Wilfred G. Lambert. Tukultī-Ninurta I and the Assyrian King List. — Iraq 38, 1976, lk 85–94; Wilfred G. Lambert. The Enigma of Tukultī-Ninurta I. — From the Upper Sea to the Lower Sea 2004, lk 197–202; Peter Bruce Machinist. Literature as Politics: The Tukultī-Ninurta Epic and Bible. — Catholic Biblical Quarterly 38, 1976, lk 455–482; Peter Bruce Machinist. The Epic of Tukultī-Ninurta I: A Study in Middle Assyrian Literature. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, May, 1978; Philippe Talon. Une inscription de Tukultī-Ninurta I. — Subartu XVI,

Üheks allikaks on akadikeelne *Tukulti-Ninurta eepos*,³ mida võib pidada assüürlaste vägagi propagandistlikuks teoseks eesmärgiga ülistada Assüüria kuninga Tukulti-Ninurta I ja ta sõjameeste vägitegusid ning õigustada tema vallutusi Babüloonia ning mujalgi Lähis-Idas. Eepos pidi aitama seadustada kuningas Tukulti-Ninurta I agressiooni Babüloonia kuningriigi vastu, selle annekteerimist ning liitmist Kesk-Assüüria impeeriumiga.

Eesti keelde pole *Tukulti-Ninurta eepost* tõlgitud ega selle kohta varem peaaegu midagi kirjutatud.⁴ Siinses artiklis keskendub autor mõnele eeposega ja kuningas Tukulti-Ninurta I valitsemisega seotud tähtsale küsimusele.⁵

Assüürlastel endil oli vähe eeposeid ning suure osa kirjanduslikust pärandist, nagu näiteks *Enūma eliš*,⁶ võtsid nad üle just Babülooniast. Veel on mainimisväärt kõige varasem teadaolev assüürlaste eepos *Adadnārārī*,⁷ mis oli pühendatud Tukulti-Ninurta I vanaisale, Kesk-Assüüria kuningale Adadnārārī I-le (14. saj lõpp/13. saj algus), kuid sellest

2005, lk 125–133. Ernst Weidner. Studien zur Zeitgeschichte Tukulti-Ninurtas I. — AfO 13, 1939–1941, lk 109–124; Shigeo Yamada. The Assyrian King List and the Murderer of Tukulti-Ninurta I. — Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires (= N.A.B.U.) 1998, nr 1, lk 26–27.

³ Vt *Tukulti-Ninurta eepost* Peter Bruce Machinisti transliteratsioonis ja tõlkes — B. Machnizist 1978.

⁴ Vladimir Sazonov. Kuninglik propaganda Kesk-Assüüria suurriigis 1365–1208 eKr valitsejate tiitlite näol. — Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, 2008, nr 4, lk 5–15; Vladimir Sazonov. Tukulti-Ninurta eepos: Mõned küsimused seotud eepose tõlkimise ja kommenteerimisega. — XXIV orientalistikapäevad. Konverents „Ida mõttelugu eesti keeles: tõlked ja tõlgendused“ Tartu 27.–28. aprillil 2012: Ettekannete teesid. Märt Läänemets (toim.). Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, Tartu Ülikooli Orientalistikakeskus, 2012, lk 18–20.

⁵ Artikli autor on Tukulti-Ninurta I kohta avaldanud ühe põhjaliku artikli saksa keeles: Vladimir Sazonov. Die mittelassyrischen, universalistischen Königstitel und Epitheta Tukulti-Ninurtas I (1242–1206). — Acta Antiqua Mediterranea et Orientalia (AAMO). Identities and Societies in the Ancient East-Mediterranean Regions: Comparative Approaches. Henning Graf Reventlow Memorial Volume. Ed. Thomas R. Kämmerer. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alten Orients und des Alten Testaments (= AOAT) 390/1. Münster: Ugarit Verlag, 2011, lk 235–276.

⁶ Thomas R. Kämmerer, Kai A. Metzler. Das babylonische Welterschöpfungsepos Enūma eliš. — AOAT 375, Münster: Ugarit-Verlag, 2012.

⁷ Vt Benjamin R. Foster. Akadian Literature of the Late Period: Guides to the Mesopotamian Textual Records. Volume 2. Ed. by E. Frahm and M. Jursa. Münster: Ugarit-Verlag, 2007, lk 19; Ernst Weidner. Assyrische Epen über die Kassiten-Kämpfe. — AfO 20, 1963, lk 113–116.

on säilinud vaid väikesed fragmendid.⁸ Adadnārārī I poeg, suur valitaja Salmanassar I⁹ (1274–1245) sõdis Mitanniga (hurriitide kuningriik), hetiiidega ja aramealastega, samuti uruatri hõimudega (tulevane Urartu).¹⁰ Seetõttu tõusis ta assüürlaste seas juba noorena eeskujulikuks valitsejaks ja vallutajaks.

Teised assüürlaste eeposed pärinevad hilisemast perioodist. Näiteks *Erra*,¹¹ milles on kujutatud Assüüria katku- ja sõjajumala Erra tegusid; või *Salmanassar Araratis* — kuninglik eepos, mis on pühendatud Uus-Assüüria suurvürkuninga Salmanassar III¹² (859–824 eKr) sõjaretkele Urartu kuningriigi vastu, arvatavalt Vani järve piirkonda Ararati mäe lähistel (Ida-Türgi alad).

⁸ Adadnārārī I valitses 1307–1275 eKr ning oli edukas sõjas nii Babülooniaga kui ka teiste vastastega. Uurijatele pakuvad huvi Adadnārārī I raidkirjad ja eriti tiitlid, mis on juba tunduvalt auahnemad kui tema eelkäijatel. On näha, kuidas Assüüria kuningate riiklik propaganda töötas neid tiitleid välja, et ülistada valitsejaid ning näidata nende ambitsioone olla Lähis-Ida hegemoonideks. Adadnārārī I võttis kasutusele muistse Akadi kuningate tiitleid, eriti universalistlikke, mis näitasid tema taotlust domineerida kogu maailma üle. Sellise oikumeenilise valitseja tiitel oli muidugi „universumi kuningas” ehk „kõiksuse kuningas” (*šar kiššati*), tuntud veel 24. saj eKr, mil eksisteeris Akadi impeerium. Tiitleid: 1) ^{md}IŠKUR-ÉRIN.TAH LUGAL KIŠ LUGAL *dan-nu* 2) LUGAL KUR *Aš-šur* DUMU GÍD-DI-DINGIR 3) LUGAL KUR *Aš-šur* DUMU ^d*En-lil*-ÉRIN-TAH (RIMA 1. — A.o.76.3, read 1–4, lk 136.). Tõlge: 1–4) Adadnārārī, universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, Enlinārārī poeg.

⁹ Susanne Heinhold-Krahmer. Zur Salmanassars I: Eroberungen im Hurritergebiet. — AfO 35, 1988, lk 79–104.

¹⁰ Salmanassar I vallutustest ja assüüria administratsiooni loomisest Hanigalbatis (hurritide riik) vt Amir Harrak. Assyria and Hanigalbat. — Texte und Studien zur Orientalistik, Band 4. Hildesheim–Zürich–New York: Georg Olms Verlag, 1987, lk 132–205. Vt ka Walter Mayer. Politik und Kriegskunst der Assyrer. — Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas und Mesopotamiens, Band 9. Hrsg. von M. Dietrich, O. Loretz. Münster: Ugarit-Verlag, 1995, lk 203–205 ja vt ka RIMA 1. — A.o.77.1, lk 183–185.

¹¹ Luigi Cagni. L'epopea di Erra. (Studi semitici 34.) Roma: Istituto di studi del Vicino Oriente dell' Università, 1969.

¹² Shigeo Yamada. The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859–824 BC) relating to His Campaigns to the West. (Culture and History of the Ancient Near East. Volume 3.) Ed. by B. Halpern, M. H. E. Weippert, Th. P. J. van den Hout, I. Winter. Leiden-Boston-Köln: Brill, 2000.

Kesk-Assüüria impeeriumi teke ja Tukulti-Ninurta I vallutuspoliitika

Niisiis löid sõjakad assüürlased 14.–7. saj eKr lõunanaabrite babüloonlaste eeskujul ka mõne originaalse eepose (*Tukulti-Ninurta eepos*, *Erra eepos*, *Salmanassar Araratis*), et õigustada vallutusi ja kiita oma valitsejaid. *Tukulti-Ninurta eepose* puhul keskendume vaid valitseja isikukultusele ja propagandale ning mõningatele raskustele seoses tõlkimisega.

Kesk-Assüüria suurriik jõudis oma võimsuse tippu Tukulti-Ninurta I ajaks 13. saj II poolel, kuid oli III eelkristlikul aastatuhandel veel üpris väike linnriigike. Algselt oli Aššur Akadi impeeriumi (2334–2154), seejärel Uus-Sumeri suurriigi (2112–2004) koosseisus, 18.–17. sajandil ka Hammurapi dünastia kontrolli all.¹³ Aššur ei omanud Mesopotaamias mingit erilist positsiooni kuni II aastatuhande teise pooleni. 1595. a eKr langes 18. saj eKr Hammurapi loodud Vana-Babüloonia suurriik sõjaka Hetiidi kuninga Muršili I vallutuste tagajärjel ning Babüloonias hakkasid valitsema hetiitide liitlased, tundmatut päritolu kassiidid, kes olid varem asunud Iraani aladel Zagrose mägede kandis.¹⁴ Aššur oli tollal poliitiliselt sõltuv hurriitidest. Ka kassiidid üritasid saada Aššuri oma mõjusfääri, mis küll lõpuks õnnestus, kuid Aššuri valitsejad tegid palju katseid lõplikult iseseisvuda ja saada lahti hurriitide või kassiitide ülemvõimust.

14. saj II poolel eKr toimuvad aga Lähis-Ida poliitikatandril drastilised muutused seoses sellega, et Aššuri linna valitseja Aššuruballit I¹⁵ (1365–1330) võtab endale tiitli 'kuningas' — *šarru*,¹⁶ saades sisuliselt Assüüria esimeseks kuningaks. Ja kuna ta oli üpris edukas nii riigijuhina kui sõjamehena ning väga osav diplomaat, samas piisavalt auahne, salakaval ning nutikas, siis õnnestuski tal teha linnriigist kuningriik, mille võimuga pidid arvestama kõik Lähis-Ida riigid — nii linnriigid, vürstiriigid, aga samuti impeeriumid. Muuhulgas hakkas Aššuruballit I suhtlema

¹³ Vt Vladimir Sazonov. Die Königstitel und -epitheta in Assyrien, im Hethiterreich und in Nordsyrien (Ugarit, Emar, Karkemiš) in der mittellassyrischen Zeit: Strukturelle Gemeinsamkeiten, Unterschiede und gegenseitige Beeinflussung. Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010, lk 33.

¹⁴ V. Sazonov 2010, lk 33.

¹⁵ Aššuruballit I kohta vt lähemalt Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie (= RLA) 1, 1932, lk 225–227.

¹⁶ Aššuruballit I tituluuri kohta vt V. Sazonov 2010, lk 69–76.

Egiptuse vaaraoga (Amenhotep IV) nagu võrdne võrdsega, nimetades teda oma vennaks. See ei tähendanud midagi muud, kui et alates sellest ajast pretendeeris Assüüria¹⁷ valitseja lausa suurvõimkonna staatusele ja soovis olla võrdväärne teiste suurvõimkonnatega — Egiptuse, Babüloonia ja Hetiidi kuningatega. Nii saigi Assüüria kuningast peaaegu terve Põhja-Mesopotaamia regiooni valitseja. Nagu mainitud, nimetas Aššurballit I ennast nüüd juba 'kuningaks' (*šarru*) — ametlikes raidkirjades ei riskinud ta seda veel teha, küll aga kirjavahetuses.¹⁸

Nii tõusiski Assüüria umbes 1300. aastaks eKr suurriikide hulka, rikkudes Lähis-Idas juba sajandeid eksisteerinud jõudude tasakaalu. Kuningas Salmanassar I (1274–1245) valitsemisajaks võib rääkida Kesk-Assüüria impeeriumist.¹⁹ Salmanassar I hävitas lõplikult tugeva Mitanni impeeriumi, mille võimsuse oli 14. saj eKr purustanud juba Hetiidi suurvõimkonna Šuppiluliuma I.

Järgmine kuningas, Salmanassar I poeg, vägivaldne despoot Tukulti-Ninurta I paistis silma veelgi suurema vallutajana. Ta kindlustas juba niigi tugeva Assüüria võimsust, laiendades impeeriumi piire teiste riikide arvel. Valitsemise tippajal suutis Tukulti-Ninurta I kontrollida peaaegu tervet Mesopotaamiat, „neelates alla“ nii Põhja- kui Lõuna-Mesopotaamia alad: Babüloonia valitsenud kassiidide kuninga Kaštiliaši väed purustati ja ta ise võeti vangi,²⁰ Kassiidide suurriigi pealinn Babülon vallutati ja laastati, Babüloonia peajumala Marduki kuju viidi Babülonist minema.²¹ Assüürlaste silmis oli kuju teisaldamine Marduki kaotus assüürlaste peajumalale Aššurile. Vägivaldne ja auahne Tukulti-Ninurta I jätkas oma isa poliitikat sõja, küüditamise ja terrori vallas. Oma kahes raidkirjas, A.o.78.23 ja A.o.78.24, mis on sisult väga sarnased, mainib

¹⁷ Assüüria ajaloo kohta vt lähemalt Pinhas Artzi. The Rise of the Middle-Assyrian Kingdom according to El-Amarna Letters 15&16: A Contribution to the Diplomatic History of Ancient Near East in the mid-second Millennium B.C.E. — Bar-Ilan Studies in History. Ed. by P. Artzi. Jerusalem: Bar-Ilan University Press: 1978, lk 25–41; Eva Cancik-Kirschbaum. Die Assyrer: Geschichte, Gesellschaft, Kultur. München: Verlag C. H. Beck, 2003; A. Harrak 1987; W. Mayer 1995.

¹⁸ P. Artzi 1978, lk 27, Letter No. 15, line 3.

¹⁹ Salmanassar I vallutustest ja Assüüria administratsiooni loomisest Hanigalbatist (hurriitide riik) vt A. Harrak 1987, lk 132–205; ka W. Mayer 1995, lk 203–205 ja RIMA 1. — A.o.77.1, lk 183–185.

²⁰ W. Mayer 1995, lk 214–215.

²¹ E. Weidner 1939–1941, lk 119.

Tukulti-Ninurta I 28 800 vangistatud hetidi sõjamehe deporteerimist Assüüriasse:

Minu valitsemise alguses (ja) minu esimesel valitsemisaastal deporteerisin ma 28 800 hetidi sõjameest Eufrati jõe sealpool-selt kaldalt ning tõin nad oma kuningriiki.²²

Küsimus seisneb aga selles, kas ta tõepoolest küüditas nii palju hetidi sõjamehi. Ilmselt pidi küüditatute arv olema tunduvalt väiksem, sest on kaheldav, kas tollal oleks logistiliselt olnud võimalik korraga ära viia nii palju inimesi, kuid välistada seda ei saa.²³

Lisaks sõdadele hetiididega, hurriitidega, Nairi hõimudega jt suutis Tukulti-Ninurta I vallutada millalgi oma valitsemisaja keskel (ilmselt 1230. a paiku või natuke hiljem) kunagise võimsa Babüloonia suurriigi, kus juba mitu sajandit valitsesid kassiidid ning vangistas Kaštiliaš IV. Tukulti-Ninurta I sai Babüloonia peremeheks ja kehtestas karmi režiimi, mis püsis vaid 7 aastat. Siis tõusis Babüloonia ta vastu üles ja iseseisvus taas. Tukulti-Ninurta I hoopleb oma raidkirjas:

Suurte jumalate, minu isandate, jumal Aššuri, Enlili ja Šamaši toetusel ning jumalanna Ištari, taeva ja allilma emanda abiga, kes marssis minu armee ees, lähenesin mina Kaštiliašile, Karduniaši [Babüloonia] kuningale, et pidada lahingut [temaga]. Ma võitsin tema armeed ja tapsin ta sõjamehi. Keset lahingut ma vangistasin Kaštiliaši, kassiitide kuninga [- - -].²⁴

Tukulti-Ninurta I valitsemine polnud aga lõpuni edukas — üks suur ebaõnnestumine oligi Babüloonia iseseisvumine ning ilmselt ka muude alade muutumine mässuliseks. Nii hakkas ebastabiilne mõõga ja tulega vägisi loodud Kesk-Assüüria impeerium kiiresti lagunema. Ka Tukulti-Ninurta I sugulastele (eelkõige ta pojale) ja õukondlastele ei meeldinud tema ülikarm valitsemiskord ning nad kasutasid riigi kriisiolukorda ära. Vandenõulased eesotsas Tukulti-Ninurta I pojaga ja kroonprints Aššur-

²² The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, Volume 1 (= RIMA 1). — A.o.78.23, 272, read 27–30; RIMA 1. — A.o.78.24, 275, read 23–5.

²³ Vt Vladimir Sazonov. Hetiidi impeeriumi ja Assüüria suurriigi suhted u 1365–1180 eKr. — Ajalooline Ajakiri, 2013, nr 1 (143), lk 3–28.

²⁴ RIMA 1. — A.o.78.23, read 56–65.

nādin-apliga (või Aššur-nāsir-apli) otsustasid kõrvaldada kuninga, kuulutades ta hullumeelseks. Nii kõrvaldati Tukultī-Ninurta I troonilt, vangistati ning seejärel ka mõrvati 1207.–1205. a paiku eKr.²⁵ Kuid see ei toonud stabiilsust, olukord halvenes pidevalt ja peagi läksid kõik Tukultī-Ninurta I vallutused kaotsi.

Tukultī-Ninurta eeposest võrdlevalt Kesk-Assüüria raidkirjade ja kroonikatega

Babüloonia-vastast sõjalist kampaaniat ja ka eelnevaid Babüloonia vastaseid sõdu on assüürlased põhjalikumalt kirjeldanud just *Tukultī-Ninurta eeposes*.

Eeposega on tegelenud nt Benjamin R. Foster²⁶ ja Peter Bruce Machinist.²⁷ Tõlkeid on avaldatud mitmes euroopa keeles, kuid eesti keeles mitte. Autor üritabki siin seda lünka osaliselt täita, et tulevikus avaldada juba terve eepose eestikeelne tõlge koos kommentaaridega. Suuremal või vähemal määral on eepost uurinud veel W. G. Lambert artiklis „Tukulti-Ninurta eepose kolm avaldamata fragmenti“²⁸ ja 1976. a ilmus P. B. Machinisti artikkel „Kirjandus kui poliitika: Tukulti-Ninurta eepos ja Piibel“.²⁹

Assüürias väga populaarne *Tukultī-Ninurta* oli kirja pandud akadi keele kesk-assüüria dialektis, poeetilises vormis ja koosneb umbes 430 reast, millest suur osa on hävinud.³⁰ Oluline on seegi, et narratiiv on loodud pompöösses, heroilises stiilis.³¹ Eepost kirjutati korduvalt ümber, ilmselt ka deklameeriti tähtsatel üritustel ja pidustusel. Selle populaar-

²⁵ Tukultī-Ninurta I surma kohta vt V. Sazonov 2010, lk 148–149; samuti Sh. Yamada 1998, lk 26–27; Albert Kirk Grayson. *Assyrian and Babylonian Chronicles*. (Texts from Cuneiform Sources, Volume V.) Locust Valley–New York: J. J. Augustin Publisher, 1975, lk 176, iv 9–11.

²⁶ B. R. Foster 2007.

²⁷ P. B. Machinist 1978.

²⁸ W. G. Lambert 1957, lk 38–51.

²⁹ Peter B. Machinist. *Literature as Politics: The Tukulti-Ninurta Epic and the Bible*. — *Catholic Biblical Quarterly* 38, 1976, lk 455–482.

³⁰ B. R. Foster 2007, lk 19.

³¹ *Ibid.*, lk 20.

sus kestis arvatavasti ka pärast Kesk-Assüüria ajastu lõppu ehk siis Uus-Assüüria ajastul I eelkristlikul aastatuhandel.

Tõlkimine valmistab raskusi juba kasvõi seetõttu, et osa tekstist on hävinud. Ka kommenteerimisel on tekkinud probleeme, eriti selles osas, mis puudutab assüürlaste suhteid babüloonlastega.

Kesk-Assüüria ajastust tuleb nimetada veel Tukulti-Ninurta raidkirju ja akadikeelseid kroonikaid, nagu näiteks „Sünkronistlik kroonika”³² või „Adrik-Dēn-Ili kroonika”³³. Eraldi väärib esiletoomist „Tukulti-Ninurta I kroonika”,³⁴ mis kajastab Tukulti-Ninurta tegevust ja valitsemist ning kus mainitakse ka Babüloonia vallutamist. Tukulti-Ninurta valitsemisajast parema ülevaate saamiseks tuleb *Tukulti-Ninurta eepost* võrrelda kroonikatega ning kasutada ka teisi Kesk-Assüüria allikaid: tekste, raidkirju, kirju.

Näitena üks lõik eepose lõpust:

38' Aga vägilaslikud Aššuri sõjamehed vaatasid kassiidide kuningate ettevalmistust.

39' Nad polnud riietatud soomusrüüdesse, (kuid) na[d] nagu lõvid tapsid.

40' Aššuri võitmatud relvad kohtusid (lahingus) nondega, kes olid ründamas [tema] vägesid.

41' Ja Tukulti-Ninurta, raevukas, halastamatu torm, lasi [nende verel] joosta.³⁵

Aga sarnaseid kohti leidub ka Tukulti-Ninurta I ligi 100 aastat hiljem valitsenud Assüüria kuninga Tiglatpileser I³⁶ (1115–1077) raidkirjades:

(i 62–88) Minu troonile astumise aastal³⁷ valdasid 20 000 muški koos nende viie kuningaga 50 aastat Alzu (i 65) ja Purulumzu maid — tri-

³² Jean-Jacques Glassner. *Mesopotamian Chronicles. — Writings from the Ancient World*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004, lk 176–183.

³³ *Ibid.*, lk 184–187.

³⁴ *Ibid.*, lk 187.

³⁵ P. B. Machinist 1978, A rev, lk 111.

³⁶ Tiglatpileser I kohta vt Jaume Llop Raduá. Die persönlichen Gründe Tiglat-Pileser I: Babylonien anzugreifen. — *Orientalia* 72 (2003), lk 204–210; Vladimir Sazonov, Peeter Espak. Orja vabaksostmine Assüürias: Kiilkirjatahvel Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis. — *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, 2010, nr 2, lk 83–88.

³⁷ Ilmselt 1115 a või 1115 a eKr, mil Tiglatpileser I sai kuningaks.

buudi ja kümnise kandjad Aššuri jumalale, mu isandale. (Muškid), keda ükski kuningas mitte kunagi pole tagasi löönud lahingus; olles kindlad oma tugevuses, tulid nad alla, (ja) (i 70) vallutasid Katmuhu maa. Jumal Aššuri, mu isanda toega, ma panin oma sõjavankrid ja armee valmidusse (ja) oma järelväge ootamata läbisin risti Kašiari konarliku mägismaa. Ma võitlesin nende 20 000 relvastatud mehega (i 75) ja viie kuningaga Katmuhu maal. Ma tõin neile kaotuse. Ma kuhjasin nende sõdalaste laibad lahinguväljal, (ja) lasin nende verel voolata (i 80) mägede orgudesse ja tasandikesse.³⁸

See lõik kinnitab veel kord hüpoteesi, et *Tukultī-Ninurta* on loodud Kesk-Assüüria ajastul. Nagu näha, meenutab Kesk-Assüüria raidkirjade stiil mõnevõrra eepose stiili. Pole teada, millal eepos täpselt kirja pandi, aga oletatavasti juba pärast Tukultī-Ninurta surma. Mõni rida hiljem loeme eeposes järgnevat lõiku:

44' Kastiliaš pööra[s] tagasi [... (et)] põgeneda,
 45' Enlili, kõikide maade isanda relvad, mis piirasid sisse vaenlasi, hajutasid laiali [tema salgad.]
 46' [... lahingu, tema abilisi, tapeti/veristati kui härgi, prints(d) ...]³⁹

Benjamin R. Foster kirjutab:

Tukultī-Ninurtat kujutatakse kui õiglast ning austatud kuningat, keda sundis Babülooniasse sisse tungima ainult tema Babüloonia-partneri (kuningas) Kaštiliaši reetlikkus, kes murdis kahe rahva vahel pikka aega kestnud lepingu. Tukultī-Ninurta kutsub appi lepingute jumala Šamaši, et see tunnistaks babüloonlaste reetlikkust ning ajab oma sõjaväe kokku. Kohkunud Babüloonia kuningas kahetseb oma väärtegusid ning üritab mitmesuguste salaplaanide abil vältida otsest konflikti. Olles sunnitud heitluse astuma, põgeneb ta lõpuks surmahirmus (Kaštiliaš) assüürlaste triumfeeriva sõjaväe eest, mis marsib Babülioni ning rüüstab selle.⁴⁰

³⁸ Albert Kirk Grayson. *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC (1114–859 BC)*. Vol. 2. (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, Vol. 2.) Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, Tiglath-pileser, I A.o.87.1, lk 14, i 62–88.

³⁹ P. B. Machinist 1978, A rev, lk 112.

⁴⁰ B. R. Foster 2007, lk 19–20.

Nagu selgus, on eepos ajalooallikana Assüüria-Babüloonia suhete rekonstrueerimisel äärmiselt tähtis ja võib Assüüria ja Babüloonia kui-vade raidkirjade ja kroonikate kõrval, mis käsitlevad üpris lakooniliselt perioodi 14.–13. saj eKr, olla abiks lisateavikuna. Samas ei kajasta eepos ainult Assüüria-Babüloonia konfliktide ajalugu, sõjategevust Tukulti-Ninurta I eelkäijate ja tema enda valitsemisajal ning Babüloonia vallutamist, vaid sisaldab palju propagandistlikke elemente, mis näitab Assüüria peamisi rivaale ehk kassiide negatiivses valguses. Veel kajastab eepos paljuski Tukulti-Ninurta I ja Kesk-Assüüria kuninglikku ideoloogiat üldisemalt. Kuigi teost võib kasutada raidkirjade ja kroonikate kõrval toetava ajalooallikana, tuleb seda teha teatud ettevaatlikkusega. Aga Babüloonia kuninga Kaštiliaš IV purustamist ja vangistamist assüürlaste poolt on mainitud lisaks *Tukulti-Ninurta I eeposele* ka muudes ajalooallikates, Tukulti-Ninurta I raidkirjades ja kroonikates. Näiteks IM 57821 (read 35–44a) kirjeldab Tukulti-Ninurta I võitu kuningas Kaštiliaš IV üle.⁴¹

Tukulti-Ninurta I raidkirjadest saab teada, et ta võttis kasutusele muistseid Mesopotaamia universalistlikke tiitleid — ‘nelja ilmakaare kuningas’, ‘maailma kuningas’, ‘kuningate kuningas’ jne —, mille olid välja mõelnud tema eelkäijad Mesopotaamias.⁴² Pärast Babüloonia vallutamist kassiidide poolt ahnitses ta endale teisigi Babüloonia kuningate aunimetusi: *šar māt Karduniaš* (Karduniaše⁴³ maa kuningas),⁴⁴ *šar māt Šumeri u Akkadî* (Sumeri ja Akadi maa kuningas)⁴⁵, *šar māt Tilmun u Meluhhi* (Tilmuni ja Meluhha kuningas). Raidkirjas IM 57821, kus kirjeldatakse Babüloonia vallutamisest ja kuningas Kaštiliaši vangistamisest, ei nimeta Tukulti-Ninurta I ennast veel ‘Karduniaše kuningaks’, ‘Sippari ja Babülioni kuningaks’ ega ka ‘Tilmuni ja Meluhha kuningaks’, kuid teistes raidkirjades (nt IM 76787) ta juba teeb seda,⁴⁶ mis võib tähendada vaid üht — IM 76787 oli koostatud hiljem kui IM 57821, ja selleks ajaks, kui koostati IM 76787, oli Tukulti-Ninurta juba üle võtnud Babüloonia

⁴¹ K. Deller, A. Fadhil, K. M. Ahmad. Two New Royal Inscriptions Dealing with Construction Work in Kar-Tukulti-Ninurta. — Baghdader Mitteilungen 25, 1994, lk 461, IM 57821, obv., read 33–44a.

⁴² V. Sazonov 2011, lk 99–148.

⁴³ Karduniaš on Babüloonia kassiidikeelne nimetus.

⁴⁴ RIMA 1. — A.o.78.5, rida 4, lk 244

⁴⁵ RIMA 1. — A.78.5, read 4–5, lk 244

⁴⁶ Deller, Fadhil, Ahmad 1994, lk 464–465, IM 76787, obv., read 15–20.

kuninga Kaštiliaš IV tiitlid, hakanud neid kasutama ning Babülooniast oli saanud provints Kesk-Assüüria impeeriumi koosseisus.

Tukultī-Ninurta I kui päikesekuningas ja jumalikustatud valitseja

Tukultī-Ninurta I mõtles ka ise tiitleid välja — ilmselt oli 'kõikide inimeste päikesejumal' (^d*šamšu kiššat nišē*)⁴⁷ tema isa Salmanassar I tiitli 'kõikide inimeste kuningas' (*šar kiššat nišē*)⁴⁸ modifikatsioon. Nagu näha, polnud Tukultī-Ninurta I selle epiteedi leiutamisel originaalne, aga kust ikkagi tuli „päikese-idee“?

^d*šamšu kiššat nišē*, 'kõikide inimeste päike/päikesejumal' esineb Assüürias esmakordselt just Tukultī-Ninurta I raidkirjades, viidates selgelt, et ta oli jumalikustatud.⁴⁹ Kuid ka sellel solaarsel epiteedil on oma eelkäijad Lähis-Idas ning ka Babüloonias, mille Tukultī-Ninurta I vallutas, aga samuti hetitiidel, kes asusid Assüüriast loodes Põhja-Süürias ja Türgi aladel. Babüloonias olid kasutusel mitmed päikesega seotud populaarsed epiteedid. Näiteks amoriidi päritolu kuningas Hammurapi (1792–1750) poja nimi oli Šamšuiluna (valitses 1749–1712), mis tähendab 'Meie Jumal on Päike'. Mõned Babüloonia kuningad nimetasid ennast 'Võimas kuningas, Babüloni päike' — *šarru dannu ša-[am-šu] Bābilim*.⁵⁰ Hammurapi ajal on tema alamatel esinenud *Hammurapi-^dŠamši* — 'Hammurapi on minu päike'.⁵¹

Seega on täiesti võimalik, et kuningas Tukultī-Ninurta I pretendeeris nii jumalikule kui päikesekuninga staatusele ning tema solaarne epiteet võis pärineda lõuna poolt, Babülooniast. Samas võis see olla laenatud ka

⁴⁷ Inschriften Tukulti-Ninurtas (= ITN) I, 11; RIMA 1. — A.o.78.5, rida 3; RIMA 1. — A.o.78.19, rida 2; vt ka V. Sazonov. Der hethitische Sonnenkönig: Einige Bemerkungen zu dem hethitischen Königsepitheton „Meine Sonne“ (^dUTU-ši). — Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte 43, Münster: Ugarit-Verlag, 2012, lk 199–219.

⁴⁸ RIMA 1. — A.o.77.18, lk 207, rida 3.

⁴⁹ ITN I, 11; RIMA 1. — A.o.78.5, rida 3; RIMA 1. — A.o.78.19, rida 2; vt ka V. Sazonov 2010, lk 126–133.

⁵⁰ The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD), Vol. 17, part I, lk 337.

⁵¹ Marie-Joseph Seux. Épithètes royales akadiennes et sumériennes. Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique. Paris: Letouzey et Ané, 1967, lk 283.

Süüriast või Põhja-Mesopotaamiast amoriitidelt ja hurriitidelt, kes hõivasid Mesopotaamia II eelkristliku aastatuhande alguses, s.t umbes Isin-Larsa ajal (20.–18. saj eKr). On teada, et üks tuntuimatest amoriitidest, kes vallutas terve Põhja-Mesopotaamia ja keda peetakse Vana-Assüüria kuningaks, kandis nime Šamši-Adad I⁵² (1813–1781) — ‘Jumal Adad on Minu Päike’. Siinkohal tasuks ehk mainida, et ‘Minu Päike’ esines Mesopotaamias veel mitmeski isikunimes, nt Aššur-šamši — ‘Aššur on Minu Päike.’⁵³

Assürioloog Stephan M. Maul loetleb oma artiklis Kesk- ja Uus-Assüüria kuningaid, kes kasutasid epiteeti ‘kõikide inimeste päikesejumal’ (*dšamšu kiššat nišē*): Tukulti-Ninurta I, Adad-nārari II, Tukulti-Ninurta II, Aššurnasirpal II, Salmanassar III ja Assarhaddon.⁵⁴

Päikesekuninga idee oli II eelkristlikul aastatuhandel Lähis-Idas muutunud väga populaarseks nii Mesopotaamias kui ka Süürias, Anatoolias ja muidugi eriti Egiptuses.

Egiptuse peeti vaaraosid jumalalikeks alates vähemalt III eelkristliku aastatuhande algusest⁵⁵ — Vanast Kuningriigist (28.–23. saj eKr) kuni Egiptuse tsivilisatsiooni lõpuni oli Egiptuse vaaraode kujutiste kohal tiibadega päikeseketas.⁵⁶ IV dünastia perioodil (28.–26. saj eKr), mil ehitati kõige suuremad Giza püramiidid (Hufu, Hafra ning Menkaura), kehtestati riigis uus päikesereligioon ning sel ajaks oli tekkinud ka arusaam kuningast kui päikesekuninga pojast.⁵⁷ Solaarne epiteet ‘Ra poeg’ esineb esimest korda IV dünastia vaarao Džedefra pühamu kivil, kuid Sergei

⁵² Paul Garelli. L'influence de Samsi-Addu sur les titulatures royales assyriennes. — De la Babylonie à Syrie, en passant par Mari: Mélanges offerts à Monsieur J.-R. Kupper à l'occasion de son 70e anniversaire. Textes réunis par Ö. Tunca. Liège: Université de Liège, 1990, lk 97–102.

⁵³ Gary Beckman. „My Sun-God“: Reflections of Mesopotamian Conceptions of Kingship among Hittites. Ideologies as intercultural phenomena proceedings of the third annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project, held in Chicago, USA, October 27–31, 2000. (Melammu Symposia III.) Edited by A. Panaino, G. Pettinato with the collaboration of G. P. Basello, A. Piras. Milano: Universitato di Bologna, 2002, lk 39.

⁵⁴ Stephan Maul. Der assyrische König — Hüter der Weltordnung. — K. Watanabe (Hrsg.). Priests and Officials in the Ancient Near East. Papers and the Second Colloquium on the Ancient Near East — The City and its Life, held at the Middle Eastern Culture Center in Japan, March 22–24. 1996. Heidelberg, 1999, lk 206.

⁵⁵ Олег Д. Берлев. Два царя — два Солнца: к мировоззрению древних египтян. — Discovering Egypt from the Neva: The Egyptological Legacy of Oleg D. Berlev. Ed. Stephen Quirke, Oleg. = Взгляд на Египет с берега Невы: Египтологическое наследие Олега Дмитриевича Берлева. Berlin: Achet, 2003, lk 1–18.

⁵⁶ О. Д. Берлев 2003, lk 7.

⁵⁷ О. Д. Берлев 2003, lk 3.

Stadnikovi arvates polnud see veel tiitel, vaid lisaepiteet ning alles alates Keskmisest Kuningriigist hakati seda ametlikult valitsejate nimede ees kasutama.⁵⁸ Päikeseketas esines esimest korda kuningas Snofru (*snfrw*) abikaasa Hetpehrasi baldahhiinil,⁵⁹ seega juba III dünastia ajal (ca 28. saj eKr). Vene egiptoloogi Berlevi (1933–2000) sõnul olid nii vaarao kui päike tihedalt seotud, sest mõlemad valitsesid Egiptust. Kui kuningas valitseb nii Alumist kui Ülemist Egiptust, siis Päike valitseb Ülemise ja Alumise Egiptuse taevaste üle. Ja nad on lahutamatud, nad on nagu üks tervik.⁶⁰ Ning just V dünastia vaaraodega seostatakse kardinaalseid religioosseid ning murdelisi ideoloogilisi muudatusi muistses Egiptuses — V dünastia vaaraode ajal juurutati päikesejumal Ra üleriigilist kummardamist. Ra oli Heliopolise peajumal ning just sealt olidki pärit V dünastia vaaraod. Vaaraosid hakati siis samastama mitte ainult Horosega, keda peeti varadünastiliste kuningate patrooniks, vaid koguni Ra pojaga.⁶¹ Egiptuses nimetati vaaraosid vahel [Egiptuse] ‘Kuningas on Iga-vene Päike’ — akadi keeles *šarru* ^dUTU *dārītu*,⁶² samuti nimetati neid Ra pojaks⁶³ ja Päikeseks. Niisiis pidasid Egiptuse vaaraod ennast päikeseks ja päikese pojaks juba vähemalt III eelkristliku aastatuhande keskpaigast saadik ning tegid seda jätkuvalt kuni Egiptuse tsivilisatsiooni lõpuni.

Kuid siinkohal kerkib küsimus: kas see fenomen levis Egiptusest Süüria, Mesopotaamia ja Anatoolia aladele või tekkis Mesopotaamias iseseisva nähtusena, mida Egiptus ei mõjutanudki? Siinkirjutaja ei oska sellele küsimusele vastata ja see pole ka käesoleva artikli eesmärk. Aga mainida tasuks ehk küll, et sarnane solaarne tiitel esines just hurriitidel III aastatuhande lõpus eKr⁶⁴ ja Sumeris 21. saj eKr Näiteks Uus-Sumeri kuningas Amar-Su’ena (21. saj eKr) nimetas oma raidkirjas „Amar-Suena

⁵⁸ Sergei Stadnikov. Vana Egiptuse Kultuurilugu: Valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Tallinn: Kodutrükk 1998, lk 101.

⁵⁹ О. Д. Берлев 2003, lk 7.

⁶⁰ О. Д. Берлев 2003, lk 9.

⁶¹ Игорь М. Дьяконов, В. Д. Неронова, Ирина С. Свенцицкая. История Древнего Мира: Ранняя древность. Издание третье и дополненное. Москва: Наука, 1989, lk 159.

⁶² CAD 17, I, lk 336.

⁶³ Пьер Монте. Повседневная жизнь египтян во времена великих фараонов. Москва: Молодая Гвардия, Палимпсест, 2000, lk 263.

⁶⁴ 22.–21. saj Nagaris (tänapäeval Tell Brāk) valitsenud hurriidi valitseja Talpuš-atili oli ühes oma tekstis (Talpuš-atili E3/2.7.1 / Aleppo Museum, 6763) mainitud kui ^dUTU māti – ‘(Oma) maa päikesejumal’. Vt RIME 3/2. — Talpuš-atili, E3/2.7.1, lk 460.

E3/2.1.3.16“ ennast ‘Oma Maa Päikesejumalaks’: dingir-zi ^dutu-kalamma-na⁶⁵ — ‘legitiimne jumal, oma maa päikesejumal’.

Hiljem, II eelkristlikul aastatuhandel esines solaarne epiteet ka hetiididel, kel oli otsene kontakt Assüüriaga, kuna Hetiidi impeerium ja Kesk-Assüüria riik omasid 14.–13. saj ühiseid piire Põhja-Mesopotaamias ja Süürias.

Väga muistne kuninglik tiitel ‘Minu Päike’⁶⁶ (^dUTU-ši) oli Hetiidi kuningate seas vast ehk kõige populaarsem arvatavasti juba kuningas Hattušili I valitsemisajal (1650–1620).⁶⁷ Samas on kindlalt teada, et alles Hetiidi kuningas Zidanta II (valitses 15. sajandi keskel eKr) kasutas epiteeti ^dUTU-ši.⁶⁸ Aga tiitli päritolust ei tea me paraku peaaegu midagi ning see on tekitanud teaduskonverentsidel ja uurimistöodes palju diskussioone. Seoses päikesekuninga kontseptsiooniga oleks vaja vaadelda Hetiidi kuningavõimu kõiki võimalikke mõjutajaid. Oleks loogiline alustada Anatoolia kohalikust rahvast, hetiidide eelkäijatest hattidest. Me teame väga vähe Hati kuningavõimu ideoloogiast, hetiidi valitsejate tiitlitest ei tea me peaaegu mitte midagi.⁶⁹

‘Minu Päike’ (^dUTU-ši) oli kasutusel hetiidi kuningate seas kuni Hetiidi impeeriumi kokkuvarisemiseni, mis leidis aset umbkaudu 1180. a eKr suureneva sisemise ebastabiilsuse ja „mererahvaste” sisserände tõttu. Näiteks kuningas Tukulti-Ninurta I-ga samaaegselt valitsenud Hetiidi suurvõimkuninga Tuthalija IV ajast on säilinud savist bulla, millel on Tuthalija IV pitsati jäljend, millel ta on nimetatud ‘Minu Päikeseks’:

[N]_A KIŠIB ^dUTU-ši
^mTu-ut-ha-li-ia
 [L]UGAL.GAL-B[I]
 LUGAL KIŠ-ŠA-TI

⁶⁵ The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, Volume 3/2 (= RIMA 3/2). — Amar-Suena, E3/2.1.3.16, lk 263, read 10–11.

⁶⁶ Hetiidide päikesekuninga kohta vt lähemalt Vladimir Sazonov. Päikesekuninga kontseptsiooni tekkest ja arengust Mesopotaamias ja Anatoalias II eelkristlikul aastatuhandel. — Mäetagused 42, 2009, lk 91–110.

⁶⁷ H.Th. Bossert. Meine Sonne. — *Orientalia* 26, 1957, lk 101–102.

⁶⁸ G. Beckman 2002, lk 37.

⁶⁹ G. Beckman 2002, lk 38.

Minu Päikese [majesteedi],
Tuthalija,
suurkuninga,
maailma kuninga, pitsat.⁷⁰

Niisiis, igal juhul pole täpselt teada, kust tuli Tukultī-Ninurta idee hakata ennast nimetama Päikesekuningaks. Kuigi siinkirjutajale tundub, et Tukultī-Ninurta I laenas solaarse epiteedi 'Kõikide Inimeste Päike' lõunast, Babülooniast, kust võttis üle teisigi tiitleid, pole siiski välistatud ka hetiiidi ja isegi Egiptuse mõju. Võimalik, et päikesekuninga idee võis levida Assüüriasse ka Põhja-Süüria ja Anatoolia aladelt, kus valitsetid hetiiidid ja kus päikesekuninga traditsioonid olid tuntud ka teiste rahvaste — amoriitide ja hurriitide — hulgas juba 2100.–1900. aastast eKr.

Olenemata allikast, kust Assüüria kuningas selle idee oli laenanud, viitab Päikesekuninga staatusele pretendeerimine ja teiste auahnete epiteetide ning tiitlite kasutuselevõtt Tukultī-Ninurta I ambitsioonile omandada jumalikku staatust. Tema jumalikustamine ja isikukultus kajastub ka *Tukultī-Ninurta eeposes*, kus Tukultī-Ninurta I on kujutatud Mesopotaamia peajumal Enlili pojana ja jumal Ninurta vennana, jumaliku kangelasena jne.⁷¹ Erilist huvi pakub rida 20':

ú-šar-bi-šu-ma ^dE/Illil (BE) *ki-ma a-bi a-li-de/i ar-ki mār(i)* (DUMU)
bu-uk-re/i-šu

Ja Enlil kasvatas ta üles kui lihane isa pärast oma esmasündinud poega.⁷²

Siit ilmneb, et Tukultī-Ninurta I pole mainitud Enlili tõelise, vaid adopteeritud pojana — esmasündinud poeg pole keegi teine kui sõjakas ja kangelaslik jumal Ninurta ise. Siinkohal tuleks võrdlusena selgitada, et näiteks Lõuna-Mesopotaamias valitsenud I Isini dünastia valitseja Lipit-Eštar (1934–1924 eKr) pretendeeris samuti Enlili poja staatusele. See selgub Lipit-Eštari hümnidest, näiteks:

⁷⁰ Wolfgang Fauth. Sonnengottheit (^dUTU) und „Königliche Sonne“ (^dUTU-ši) bei den Hethitern. Festschrift für Claude F. A. Shaeffer zum 80. Geburtstag am 6. März 1979. Hrsg. von K. Berghof, M. Dietrich, O. Loretz. — UF 11, 1979, lk 227.

⁷¹ Benjamin R. Foster. Before the Muses: An Anthology of Akadian Literature. Third Edition. Bethesda, Maryland: CDL Press, 2005, lk 301–302, read 15'–20'.

⁷² P. B. Machinist 1978, lk 68–69, rida 20'.

1.) *Lipit-Eštar A*, rida 2 — ^dli-pi₂-it-eš₄-tar₂ dumu ^den-lil₂-la₂-me-en.⁷³
 Olen Lipit-Eštar, (jumal) Enlili poeg.

Ühes omas pühendustekstis on Lipit-Eštar ennast nimetanud 'jumala Enlili pojaks' — *ma-ru* ^den-lil (read 7–8).⁷⁴

Enlili poja positsiooni nõudlesid ka teised 21.–19. saj eKr valitsenud Isini kuningad. Aga juba varasemast ajast on teada, et Mesopotaamia kuningad nimetasid end mõnikord peajumala Enlili pojaks. Nii tegid mõned Uus-Sumeri kuningad ja isegi veel varasemal ajal Akadi kuningas Šarkališarri (23./22. saj eKr), keda on nimetatud Enlili pojaks ühes raidkirjas:

^dŠar-kà-lí-LUGAL^{ri} DUMU *da-di-šu* ^dEn-lil *da-núm* LUGAL
A-kà-de^{ki}.⁷⁵

Jumalik Šarkališarri, Enlili armsaim poeg, Akadi võimas kuningas.

Nagu on näha, pürgis Mesopotaamia ajaloos esmakordselt peajumala Enlili poja ehk siis jumal Ninurta/Ningirsu positsioonile kuningas Šarkališarri. Ka Tukulti-Ninurta I tahtis olla Enlili poeg, kuid eeposes esineb ta adopteeritud pojana ja seega pole ta samastatud Ninurtaga, vaid on Ninurta vend. Ka tema teofoorse nimes esineb Jumal Ninurta — Tukulti-Ninurta nimi tähendab tõlkes 'Jumal Ninurta on mulle abiks.'

Raskused tõlkimisel. Millised?

Siinkirjutaja arvates on kõige suurem probleem teksti fragmentaarsus (nt tulp VI). Pealegi leidub fragmente, mida ei oska kuhugi sobitada. Seega pole antud eepose täielik rekonstrueerimine veel võimalik ja võib-

⁷³ The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>; ETCSL). — c. 2.5.5.1.

⁷⁴ Vt Aage Westenholz, Joan Goodnick Westenholz (ed.-s). *Cuneiform Inscriptions in the Collection of the Bible Lands Museum Jerusalem: The Old Babylonian Inscriptions*. (Cuneiform Monographs, Vol. 33) — No. 3: Dedicatory Cone of Lipit-Ištar. Leiden–Boston: Brill, 2006, lk 90.

⁷⁵ *Freiburger Altorientalische Studien* 7 (= FAOS 7), lk 114–115; vt ka *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, Volume 2*. (= RIME 2) — Šar-kali-šarri, E 2.1.5.2, lk 188–189.

olla ei saagi see teoks, kuid võib siiski loota, et leitakse uued fragmen- did ja koopiad, mis aitavad olemasolevat täiendada.

Kiilkirjatekstide dešifreerimine ja tõlkimine on üsna keeruline ülesanne siis, kui tekst on saanud kannatada ning osa kiilkirjamärke pole loetavad või kui tekst on kirjutatud raskesti tabatavas ilukirjanduslikus stiilis.

Kindlasti tuleb vältida sõna-sõnalist otsetõlget, mis eesti keeles võib kõlada väga konarlikult ning võib jääda isegi arusaamatuks.

Eeposte puhul on peamiseks reegliks ilukirjanduslike tekstide tõlki- mise põhimõte — tuleb kasutada nii originaalilähedast lausestruktuuri kui võimalik, aga lugejatele peab tulemus olema hästi mõistetav. Akadi keelest tõlkimisel ongi üheks tõsiseks probleemiks lauseehitus, kuna semiidi keelena erineb see tugevasti soome-ugri keeltest. Näiteks pole eesti keeles grammatilist sugu, akadi keeles on jne.

Tähtis on arvesse võtta, et erinevat liiki tekstid nõuavad ka erine- vaid tõlkemeetodeid.

Kokkuvõte

Võib öelda, et *Tukultī-Ninurta* on oluline allikas Kesk-Assüüria kuninga- võimu ideoloogia ja riikliku propaganda mõistmisel, ilma selleta oleks uurimine veelgi enam raskendatud, kuna Kesk-Assüüria ajastust pole säilinud piisavalt allikaid.

Esiteks. Eeposes tuleb esile kuningas Tukultī-Ninurta I isikukultus ja tema isiku jumalikustamine. Samuti näitab eepos hästi Kesk-Assüüria impeeriumi geopoliitilist suunitlust ja ametlikku propagandat, mis on üsna sarnane Kesk-Assüüria raidkirjade propagandistliku retoorikaga. Kui raidkirjades nimetatakse Tukultī-Ninurtat vahel jumalaks, kangelaseks, kõikide inimeste päikesekuningaks jne, siis eeposes on ta tituleeri- tud kui peajumal Enlili adopteeritud poeg, jumal Ninurta vend, jumalik kangelane jne. Seega eepos üldjoontes pigem toetab Kesk-Assüüria raid- kirjades ja muudes ametlikes tekstides sisalduvaid tõsiasi.

Teiseks. *Tukultī-Ninurta* aitab paremini rekonstrueerida Babüloo- nia ja Assüüria keerulisi suhteid ja sõdu, pidevat võitlust hegemoonia pärast Lähis-Idas 14.–13. sajandil eKr.

Kolmandaks ei tohi unustada, et eepos on liiga propagandistlik, pea- legi kirjutatud ilukirjanduslikus, mitte ajalookroonikatele omases stiilis,

ja seetõttu on vahel usaldusväärsus ajaloolooallikana väga tugevasti kaheldav. Epohhist selgema ettekujutuse saamiseks tuleb paralleelselt uurida ka Kesk-Assüüria raidkirju, kroonikaid, kirju ja muid ametlikke dokumente. Kuigi ka need on üpris tendentslikud, saab neist siiski kinnitust mitmetele eeposes kajastatud sündmustele.

Neljandaks. Kuna eepos on kohati säilinud väga fragmentaarselt — palju teksti on kaduma läinud —, on selle sisu taastamine väga keerukas või paiguti lausa võimatu ülesanne. Loodetavasti olukord tulevikus paraneb, kuid vaid sel juhul, kui avastatakse ning publitseeritakse uusi, uurijatele seni tundmatuid fragmente.